

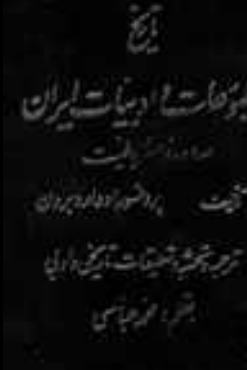
۲۵۴

ایچ
مطبوعات ادبیات ایران
سازمان مطبوعات
تحت پرورش و تدبیر
مؤسسه مطبوعات ایران
تهران، نورچشمی

ایچ
مطبوعات ادبیات ایران
سازمان مطبوعات
تحت پرورش و تدبیر
مؤسسه مطبوعات ایران
تهران، نورچشمی

ایچ
مطبوعات ادبیات ایران
سازمان مطبوعات
تحت پرورش و تدبیر
مؤسسه مطبوعات ایران
تهران، نورچشمی

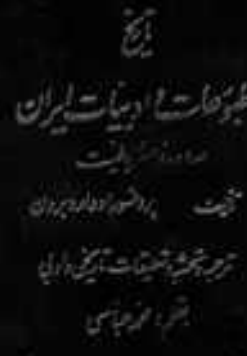
ایچ
مطبوعات ادبیات ایران
سازمان مطبوعات
تحت پرورش و تدبیر
مؤسسه مطبوعات ایران
تهران، نورچشمی

ایچ
مطبوعات ادبیات ایران
سازمان مطبوعات
تحت پرورش و تدبیر
مؤسسه مطبوعات ایران
تهران، نورچشمی

ایچ
مطبوعات ادبیات ایران
سازمان مطبوعات
تحت پرورش و تدبیر
مؤسسه مطبوعات ایران
تهران، نورچشمی

ایچ
مطبوعات ادبیات ایران
سازمان مطبوعات
تحت پرورش و تدبیر
مؤسسه مطبوعات ایران
تهران، نورچشمی

کانون مهرافت - تهران - خیابان لاله زار - تلفن ۴۲۴۴۷
کلیه حقوق چاپ و انتشار محفوظ و مخصوص «کانون مهرافت» است

ایچ
مطبوعات ادبیات ایران
سازمان مطبوعات
تحت پرورش و تدبیر
مؤسسه مطبوعات ایران
تهران، نورچشمی

ادوارد براون در لباس عتارینت ایران

تاریخ مطبوعات ایران

xalvat.com

فهرست روزنامه‌های ایرانی

بترتیب الفبایی

تالیف : میرزا محمدعلی خان ثریوت

با تعلیقات و ترجمه انگلیسی

ادوارد براون

ترجمه فارسی

بقلم

محمد عباسی

بحث در سیستم حکومت ایران

از قدیمی ترین عهد تاریخی تا سال هزار و نهمصد و شش میلادی (هزار و سیصد و بیست و چهار هجری قمری) سیستم حکومت ایران، نظراً و عملاً، استبداد مطلق بوده است (۱)، و مستر آر. جی. واتسون (۱) طی صفحات ۱۳-۲۱، و ۲۰-۱۵ کتاب قابل تحسین خود، تاریخ ایران را

۱ هر وقت مورخ، معروف، که بدرتاریخ نویسان لقب دارد، در کتاب سوم (بند های ۸۶-۸۰) از تاریخ مشهور و خویش را جمع بر رژیم حکومت و سیستم دولت در ایران از قول داریوش کبیر و هم قسمهای پارسی وی، شرح بسیار شایان ترجمه می آورده است، که نظر با اهمیت و قدمت آنرا عیناً در اینجا نقل می کنیم: «... پنج روز بعد، هم قسمها جمع شده در باب وضعیت آینده دولت (سیستم حکومت) بمذاکره پرداختند.

اتانس (Otanes) گفت: من عقیده دارم که کسی از ماها نباید پشهایی حکومت کند، اینگونه حکومت (Monarchie پادشاهی) هم پداست و هم مشکل، چنانکه دیدید سلطنت فعال مایشای کموجیه کار را ۱۳-۱۴

(۱) Mr. R. G. Watson

❦❦❦ بکجا کشانید، و از فعال‌هایشان معاف نیز خودتان در شکنجه بودید .
 بطور کلی دولت با حکومت یک نفر غیر ممکن است که نظام و
 انتظامی داشته باشد . چون یک نفر میتواند هر چه دلش خواست بکند،
 و این شخص اگر آدم لایقی هم باشد ، بالاخره مستبد بالرای خواهد بود
 (مثل نادرشاه یا شاه عباس کیس) . نعمت‌هایی که در دسترس وی میباشد، او
 را با استبداد می‌کشاند ، و از آنجائی که رشک و حسد از خصوصیات
 ذاتی آدمیان است ، در نتیجه این دو عیب او نیز فاسد میگردد ، بطوریکه
 از نعمات سیر و مرتکب خلافکاریهایی میشود که یک قسمت آن ناشی از
 خودسری و قسمت دیگرش مولود حسد است . علی‌الظاهر چنین حکومت
 مطلقه شخص واحدی، بایستی عاری از رشک باشد ، زیرا او احد هر گونه
 نعمت و موهبت است، ولی مهربان‌شود سلوک او با مردم غیر از این میباشد،
 و بر خلاف این قاعده است، در این قسم حکومت، حکمران مستبد بزندگانی
 و سلامت مردمان نیکوکار حسد میبرد ، و از فاسدین و فاسقین حمایت
 میکند، و نهمت و افترا را بیشتر و بیشتر از همه قبول مینماید، تسکین
 تمایلات و هوسهای وی بسیار سخت و مشکل‌تر از همه است ، زیرا در
 صورت اعتدال در ستایش و نهایش وی ناراضی ، و از عدم توجه فوق‌العاده
 اطرافیان شاکی میباشد ، (اما در صورتیکه در مدح و تمجید وی طریق
 اغراق سپرده شود ، باز هم اظهار عدم رضایت میکند و میگوید: مداح متملق
 است . ولی مهمتر از همه آنکه همیشه رفتار و کردارش مخالف منن
 مقدس ملی و ناموس اجتماعی است ، فی‌المنثل بهتاک عصمت نسوان دست
 می‌بازد و خودسرانه بدون هیچ‌کمی‌ای مردم را بقتل میرساند در صورتیکه
 حکومت ملی، اسم خوبی دارد، که تساوی حقوق است، (ایز و نومی *teonomie*
 ولی اینتک مسلم شده است ، که در صورت عدم حصول دموکراسی ❦❦❦

مالی، مساوات حقوقی فاقد ارزش اجتماعی است. م)، به علاوه حکومت دستجمعی مردم، هرگز مرتکب کارهای خودسرانه یک نفر مستبد نمی‌شود. مأمورین دولت و مستخدمین حکومت بطریق استقراغ برگزیده می‌شوند، هر شغلی مسئولیتی دارد، و هر اقدامی هوکول بنظر مجلس مردم است. لذا پیشنهاد میکنم، که منبع حکومت افرادی را ملغی نمایم، و اداره کارهای مردم را بخود خلق واگذار کنیم. موضوع مهم فرق فاحش موجود مابین اختیارات فردی و اجتماعی است.

xalvat.com

عقیده اتانس بشرح مذکور بود.

مگاییز (Mégalyze) معتقد اولیگارشی (Oligarchia) حکومت يك دسته متمکن) بود، و چنین گفت: با عقیده اتانس در خصوص معایب حکومت يك نفری (رژیم مطلقه پادشاهی) موافقت دارم، اما از اینكه او پیشنهاد میکند حکومت مردم را بدست خود مردم بدهیم، طریق خطا می‌یمايد، زیرا چیزی بیمعنی‌تر و مستبدتر از عامه وجود ندارد. محال است، که خلقی خود را از استبداد حکومت یک نفری نجات بدهند، برای اینکه گرفتار استبداد عامه بگردند؛ زیرا اگر پادشاه قهار مستبدی (Tyrant) کاری بکند، باز دارای معنایی خواهد بود (۲)، ولی تصمیعات عامه فاقد معنی است. فی الجمله از کسی که خودش چیزی نمیداند، و بمثل سیلابی لاعن شعور در شورش و غرش باینور و آنور است چه میتوان انتظار داشت؟ حکومت مردم را باید کسانی پیشنهاد کنند، که دشمن پارسیها هستند، ولی ما گروهی را برمی‌گزینیم که لایق باشند، و حکومت را بکف کفایت آنان می‌سپاریم.

البته خود ما (هم قسمها) نیز در جرگه این گروه حکمران داخل هستیم

۴۵- خواهیم بود ، کار بهتران ، بهترین کارهاست . نظریهٔ مگایز شرح

مذکور است . xalvat.com

آنگاه نوبت سخن به داریوش رسید، که سومین کس بود ، او چنین گفت : من عقیده مگایز را درباره حکومت مردم صحیح میدانم . اما نظریهٔ او را در بساطت حکومت یک گروه محدود متمکن ، ناصواب می‌شمارم . از اسلوب حکومت سه گانه‌ای ، که ما پیشنهاد می‌کنیم ، در صورتیکه هر یک از آنها را بهترین وجهی تصور کنیم ، یعنی از بهترین حکومت مردم ، بهترین حکومت گروه محدود متمکن ، و بهترین حکومت مطلقهٔ پادشاهی ، من آخری را بهتر از همه میدانم . چیزی بهتر از حکومت بهترین شخص وجود ندارد ، زیرا این شخص چون دارای بهترین نیات میباشد ، کارهای مردم را بهترین وجهی اداره خواهد کرد ، و در این طرز حکومت مسائل مربوط بدشمنان خارجی بنحو احسن در پردهٔ استتار مخفی خواهد ماند . اما بالعکس در حکومت یک گروه محدود متمکن ، چون ادارهٔ امور در دست چند نفر آدم فاقد لیاقت (۲) است ، بین ایشان اختلافات شدیدی بوجود می‌آید، و چون هر تک‌تک ایشان قصد زیاست و توسعهٔ نفوذ خود را دارند ، تصادم بین آنها حتمی الوقوع میباشد .

بدین طریق شورشهایی در داخل کشور پدید می‌آید، که منجر بخونریزی میگردد ، و خونریزی منتهی به حکومت مستبدانهٔ یک نفر سلطان میشود ، بنابراین حکومت سلطنتی بهترین طرز حکومت است .

دوم اینکه در حکومت مردم از وجود مردم فاسد (۳) احتراز نمیتوان داشت ، و اشخاص نادرست هیچوقت در امانافع ذرات با یکدیگر به یککار ۴۶-

-۱۸۸-

نپردارند، بکله باهم دست ییکی شوند ، زیرا این رسم کاسی است که مخالفین دولت ، بر ضد دولت باهم ائتلاف کنند . این اوضاع دوام می یابد ، تا بالاخره یکی از ایشان زعیم خلق میشود ، و باین کشمکشها پایان میدهد ، عملیات این شخص موجب حیرت مردم میشود ، و او بسرعت مطلق العنان میگردد . بالنتیجه ثابت میشود (۴) که حکومت یکنفر سلطان مستبد ، بهترین طرز حکومتها است (۴) . خلاصه از مطالب مذکور ، این سؤال مطرح میشود: آزادی ما (از سلطه مادها) از کجاست ، و کی آنرا بمانداده ، این آزادی محصول حکومت مردم است یا از حکومت یک گروه معدود متمکن ، و با از حکومت پادشاهی یکنفر ، عقیده من آنستکه ما را یکنفر آزاد کرده (اشاره به کوروش کبیر است) ، به همین جهت ، و نیز چون تغییر مبنی عمیق دیرین ، فاقد فایده برای ماست ، لذا بایستی حکومت سلطنت مستبده یکنفری را حفظ کنیم ، چون چهار نفر دیگر از هم قسمها بایش نهاد داریوش موافقت کردند ، اتانس خود را مغلوب یافت ، آنگاه خطاب به رفقای خویش چنین گفت :

رفقا ! مسلم است که یکی از ماها (هم قسمها) بطریق استیغراع یا بمیل مردم شاه پارس خواهد شد . حالا این یکنفر را خواه خود مردم برگزینند ، و خواه او بوسایل دیگری متشبه شود ، بهر صورت من باشما رقابت نخواهم کرد ، زیرا من نه میخواهم پادشاه شوم ، و نه رعیت . من از حکومت کنساده می جویم ، که خود و اخلاف رعیت هیچیک از شماها نباشیم .

هر شش نفر از هم قسمها این شرط اتانس را پذیرفتند ، و او از

-۱۹-

از آغاز سده نوزدهم تا سال هزار و هشتصد و پنجاه و هشت میلادی (هزار و دویست و هفتاد و پنج هجری قمری) (۱) خصوصیات کلی آنرا که ماهو حقه تعریف و توصیف کرده است .

xalvat.com

مقدمات پیدایش آزادی عظیم يك تحول نوین در ایران ، همانند بسیاری از کشور های دیگر (۲) ، در سال تاریخی (۱۸۴۸) هزار و هشتصد و چهل و هشت میلادی (هزار و دویست و شصت و پنج هجری قمری) ، در سایبان سلطنت محمدشاه و آغاز حکومت جانشین وی ، ناصرالدین شاه با شورش بابیه ، که سه یا چهار سال وجود سلطنت سلسله **۱۸۴۸** رفقایش جدا گشت و بیرون رفت . اینک این یگانه خانواده آزادی است ، که در پارس (ایران) وجود دارد خانواده اتانس بدون اینکه قوانین را نقض کند ، بقدری که مایل است اطاعت میکند . م.ع

(۱) History of Persia from the beginning of the Nineteenth Century to year 1858

(۲) سال ۱۸۴۸ میلادی ، در تاریخ جهان مبدأ تحولان عظیمی بشمار میرود . در این سال انقلابات بزرگی تقریباً در سراسر ممالک اروپائی ، بویژه آلمان و ایتالیا پدیدار گشت . مانیفست معروف مارکس در این تاریخ انتشار یافت ، رجوع فرمائید بکتاب فلسفه عمومی آ، گوئیه ، مجلد دوم ، چاپ پاریس :

(Cuviller , philosophie generale , Paris , 1938)

و تاریخ عمومی آلبر ماله ، طبع تهران ، مجلد ششم و هفتم ، ترجمه آقای فرهودی ، م .ع

۲۰۰-

قاچاریه را تهدید کرد، آغاز گشت (۱)، این نهضت چنانکه کنت دو گوینو (۲) خوب متذکر شده، خالی از اهمیت سیاسی نبوده، و بالاتر از همه خصوصیات اخلاقی ایرانیان را بیک صورت نوین، غیر مترقب و قهرمانی نمودار ساخت.

امیر کبیر از پیشرو نهضت مشروطیت

قیام بایه با مخالفت شدید یکی از بزرگترین وزیرانی که ایران در عهد جدید بخود دیده، یعنی میرزا تقی خان امیر کبیر مواجه گشت. شجاعت و شهامت، راستی و درستی، دوربینی و مآل اندیشی سیاسی این شخصیت مورخین جدید عهد مشروطیت را بر آن داشته که مشارالیه را پیشرو نهضت مشروطه، یا بهر صورت یک مرد وطن پرست بسیار دانند و صمیمی بشمار آورند. (۳)

xalvat.com

استبداد کبیر و استبداد صفیر

این حکم از نقطه نظر معنوی ممکن است درست باشد، ولی از لحاظ تاریخی امیر کبیر کاملاً متعلق به «ایام استبداد» یعنی دوران طویل در هزار و پانصد ساله است که طی آن تاریخ ایران هیتواند روشن و مطمئن

(۱) شاردن، جهانگرد فیلسوف معروف فرانسوی، در مجله چهارم از سیاحتنامه معروف خود، متذکر میشود که در دوره صفویه، در مجامع عمومی پایتخت (اصفهان) مخصوصاً در قهوه‌خانه‌ها نطقهای علمی انتقادی از روش حکومت بعل می آمد (سیاحتنامه شاردن ترجمه م. محمدلوی عباسی - طبع طهران، جلد چهارم) ع. م.

(۲) *Conte de Gobineau*

(۳) «امیر کبیر و ایران» یک بیوگرافی جامع گرانقیمت از زادگانی این وزیر بی نظیر و وطن پرست که بقلم جناب آقای فریدون آدمیت اخیراً در طهران انتشار یافته است، ع. م.

-۲۱-

طرح شود ، و بطریق قیاس (چون بالفعل اصطلاحی بنظر من نمیرسد)
با استبداد صغیر (محمدعلی شاه، از بیست و سوم جون ۱۹۰۸ تا شانزدهم
جولای ۱۹۰۹ میلادی) که باختصار در باره آن سخن خواهیم داند ،
استبداد کبیر خوانده شود .

پنج دوره کشمکش مشروطه

تاریخ کشمکش مشروطه ایران ممکن است بدوره های زیرین
تقسیم گردد .

xalvat.com

نخست - دوران تهیه ، یا مقدمات انقلاب .

دوم - اولین دوره مشروطه (از پنجم اگست هزار و نهمصد و شش
تا بیست و سوم جون هزار و نهمصد و هشت میلادی مطابق هزار و سیصد
و بیست و چهار تا هزار و سیصد و بیست و شش هجری قمری) ، یادوران
مجلس نخست شورایی (هفتم اکتبر هزار و نهمصد و شش تا بیست و سوم
جون هزار و نهمصد و هشت میلادی)

سوم - استبداد صغیر ، که مشروطیت در این دوره (در تمام ایران،
با استثنای آذربایجان) تعطیل و محمدعلی شاه مخلوع از نورثیم استبداد را
برقرار ساخت (از بیست و سوم جون هزار و نهمصد و هشت تا شانزدهم
جولای هزار و نهمصد و نه میلادی مطابق هزار و سیصد و بیست و شش تا هزار
و سیصد و بیست و هفت هجری قمری) .

چهارم - دومین دوره مشروطه (از شانزدهم جولای هزار و نهمصد
و نه تا بیست و چهارم دسمبر هزار و نهمصد و یازده میلادی مطابق هزار
و سیصد و بیست و هفت تا هزار و سیصد و سی هجری قمری) که با التیماتنامه های

-۲۲-

منورخ دوازدهم ریست ونهم نومبر روسیه تزاری ، و اخراج مستر شوستر مورگان ، مدیر کل مالیه ایران ، و تاخت و تاز سپاهیان روسهای تزاری بشمال ایران و وحشیگریهای آنان و اعمال ایشان در تبریز ، رشت و نقاط دیگر (دسمبر هزار و نهصد و یازده و جنوری هزار و نهصد و دوازده مطابق هزار و سیصد و سی و هزار و سیصد و سی و یک هجری قمری بعد) پایان یافت .

پنجم دوره غیر عادی کنونی ، که نه حکومت مستقل و نه عشروطنیتی در میانست ، دولت ایران را روسیه تزاری ترور و فاج کرده ، و بتدریج تمام شمال ایران (طبق بیمان مناطق نفوذ منعقدہ بین تزار و انگلستان) با اصطلاح سیاسی میدل بیگ منطقه تحت الحمایه تقابذاری میگردد (از اول جنوری هزار نهصد دوازده تا تاریخ تحریر این کتاب یعنی بیست و نهم جنوری هزار نهصد چهارده میلادی مطابق هزار و سیصد و سی و یک تا هزار و سیصد و سی و سه هجری قمری) .

بعضی از حوادث و وقایع عمده چهار دوره نخست نهضت مشروطیت اینک ذیلا ذکر میگردد ، ادا دوران اخیر ، نزاع دوران باقریت مرگ آسمانی ، بنظر میرسد . (۱) .

(۱) انقلاب سومینالیستی اکتبر ۱۹۱۷ روسیه ، تمام این نقشه های شوم را بر باد داد ، و ایران از خطر مرگ مہیبی رهایی یافت . مرحوم ملک الشعراء بہار در نطقی کہ در طهران ، بعد از انقلاب شوروی ، در مقابل مسجد شاه کرد ، چنین گفت : مملکت ایران تاکنون مانند کسی بود کہ طنابی بدور گردنش پیچیده ، و از دو طرف دوسر آنرا انگلیسان و تزارهای روسیه میکشیدند ، با انقلاب اکتبر یکسر طناب بریده شد ، و ایران از خفقان نجات یافت . م . ع

۵۶۵

مقدمات انقلاب مشروطه

xalvat.com

تبدیلات و عملیات

آغاز دوره تهیه مقدمات انقلاب مشروطه را بدقت نمیتوان معلوم کرد، ولی ممکن است که ایندوره را بدو قسمت تقسیم نمود: نخست تهیه مقدمات معنوی انقلاب و تبلیغات، دوم شورش عملی برضد اوضاع و احوال غیر قابل تحمل حاکم بر محیط زندگانی. تهیه مقدمات معنوی نهضت بطور عمده نتیجه فعالیت دومرود: (۱) سیدجمال‌الدین افغانی

(۱) اگر بخواهیم حق مطلب را ادا و حقیقت تاریخ را بیان کنیم، بایستی بگوئیم رجال ثلاثه، یعنی میرزا فتحعلی آخوندزاده (متولد هزار و دویست و بیست و هفت و متوفی بیست و چهارم صفر هزار و دویست و نود و پنج هجری قمری) و سیدجمال و پیرنس ملکم‌خان. آخوندزاده که اشهر مشاهیر آذربایجان و یکی از نوایغ بزرگ ایران و جهان است برای تجدیدابی و تحول اجتماعی در ایران و جهان اسلام فعالیت بسیار مستد و بی سابقه‌ای داشته است: او مخترع الفبای جدید، (۱۲۷۴ هجری قمری) و مبتکر اوپرا و تئاتر های انتقادی و اجتماعی (که -بالینه روسی- و فنانسه و انگلیسی و آلمانی و فارسی ترجمه شد

میرزا آسودالله خان - مؤلف تارخ مفوضه

-۲۴-

(متولد هزار و هشتصد و سی و هشت ، متوفی هزار و هشتصد و نود و هفت میلادی مطابق هزار و دویست و پنجاه و چهار و هزار و سیصد و پانزده هجری قمری و پرنس ملکم خان ناظم الدوله (متولد هزار و هشتصد و سی و سه ، متوفی هزار و نهصد و هشت میلادی مطابق هزار و دویست و چهل و نه و هزار و سیصد و بیست و شش هجری قمری) و شاگردان ایشان بود .

xalvat.com

فعالیت‌های سیدجمال

فعالیت‌های سیاسی دامنه‌دار و همه‌جانبه سیدجمال ، که در فصل نخست کتاب انقلاب ایران تألیف من بتفصیل مورد تحلیل قرار گرفته ، تا آنجا که مربوط به شرق نزدیک است ، در حدود هزار و هشتصد و هفتاد میلادی (مطابق هزار و دویست و هشتاد و هفت هجری قمری) ، از موقعی که با اول از مصر و قسطنطنیه (استانبول) بازدید بعمل آورد ، آغاز گشت . فعالیت‌های مستقیم او در ایران طی سال‌های هزار و هشتصد و هشتاد و شش

تا مکرر در اروپا و ایران طبع شده) در ادبیات نوین است .

ملکم‌خان نیز پس از اختراع القبان جدید خود ، نسخه‌ای از آنرا بحضور آخوندزاده فرستاده بوده ، و میان این دو رجل نامدار مکاتبات مبثه و مفصلی انجام گرفته که خود موضوع بسیار دلکش و شایان توجهی است .

آخوندزاده رساله القبان اختراعی خود را با دو رساله دیگر متضمن فرمان سلطان عبدالعزیز عثمانی باخط و امضای خود در سنه ۱۲۸۵ هجری قمری بوزارت معارف ایران تقدیم داشته که الحال این نسخه ها عیناً در ضمن کتب و قوفه اغتضاد السلطنه مرحوم در کتابخانه سپهسالار (دانشکده معقول و منقول) موجود است .

اقلی از «تاریخ تمدن آذربایجان» تألیف نگارنده این سطور . م - ع

-۲۵-

تا هزار و هشتصد و نود میلادی (مطابق هزار و سیصد و چهار تا هزار و سیصد و هشت هجری قمری) بوده است که منجر باخراج توهین آمیز مشارالیه (از این کشور) گردید، اما تأثیر غیر مستقیم وی بعد از مرگش (هزار و هشتصد و نود و هفت میلادی مطابق هزار و سیصد و پانزده هجری قمری) هنوز پدیدار بود، چنانکه در شورش مردم بر ضد انحصار توتون و تنباکو (می هزار و هشتصد و نود تا جنوری هزار و هشتصد و نود و دو میلادی مطابق هزار و سیصد و هشت تا هزار و سیصد و ده هجری قمری) و در قتل ناصر الدین شاه (اول سی هزار و هشتصد و نود و شش میلادی مطابق هزار و سیصد و چهارده هجری قمری) بدست میرزا رضای کرمانی، یکی از شاگردان سید، عامل

ع. ده ای پشمار میرفت .

xalvat.com

« قانون » ملکم خان

نامه ماهیانه قانون متعلق به برنس ملکم خان را، کلیه محققین تاریخ یکی از عوامل بسیار مؤثر ادبی در پیدایش نهضت مشروطیت بشمار می آورند.

آغاز انتشار این مجله در سیستم فیروزی هزار و هشتصد و نود میلادی (هزار و سیصد و هشت هجری قمری) بود، و ظاهراً در حدود سه سال و نیم نشر آن ادامه داشته، و بطور کلی چهل و یک شماره ماهیانه منتشر شده است.

شورش بر ضد امتیاز توتون و تنباکو

شورش مردم علیه امتیاز توتون و تنباکو در سال هزار و هشتصد و نود و یک میلادی (هزار و سیصد و نه هجری قمری) که منتهی به موفقیت

- ۲۹ -

xalvat.com

ایرانیان گشت، مرحله مهمی در تاریخ ایران بشمار میرود، و در حقیقت مبدأ نهضت مشروطیت محسوب میشود، اگرچه پیش در آمد مستقیم انقلاب در دسامبر هزار و نصد و پنجاه میلادی [(۱) هزار و سیصد و بیست و سه هجری قمری] پدیدار گشته. حوادث عمده این دوره تا اعطای مشروطیت (۲) در پنجم اوت هزار و نصد و شش (مطابق هزار و سیصد و بیست و چهار هجری قمری)، با تاریخ وقوع آنها بقرار زیر است :

وقایع ۱۹۰۵ میلادی = (۱۹۸۴ هجری شمسی = ۱۳۲۳ هجری قمری)
 در یازدهم دسامبر هزار و نصد و پنج (روز دوشنبه بیستم آذرماه هزار و دو بیست و هشتاد و چهار هجری شمسی، چهاردهم شوال، هزار و سیصد و بیست و سه هجری قمری) بازرگانان و سیدها (۳) توسط

(۱) در همین سال یعنی هزار و نصد و پنجاه میلادی قوای آزار در ژاپن در پورت آرتوو شکست سختی خورد و مردمان روسیه انقلابات عظیمی علیه تزاران برپا نهادند روزنامه معروف **علاءالدین** این حوادث مهم را با شرح و بسط شایان توجهی بگوش ایرانیان می رسانید، و بدین طریق برای خلقهای ایران درس نهضت میداد. بطور کلی شکست ۱۹۰۵ تزار یعنی حامی پادشاهان تاجار، و مخصوصاً قیام عظیم انقلابیون روسیه، در پیدایش نهضت مشروطیت ایران تاثیر بلاواسطه و مستقیم داشته است که نباید از نقطه نظر تاریخ فوت شود. ع . م .

(۲) مشروطیت را مظفرالدین شاه «اعطاء» نکرد بلکه مردم بزور فرمان آزادی خود را گرفتند، چنانکه هنگامیکه فرزند ناخلف وی، محمد علیشاه از این موافقت عدول کرد، مردم بزور سر نیزه اصول مشروطیت را برقرار، و شاه متخلف را از سلطنت بیرون راندند. ع . م .

(۳) - هفده نفر بازرگان، حاجی سیدهاشم قندی و حاجی سید اسماعیل خان

ع . م .

-۲۷-

علاءالدوله ، با تمسویب عین الدوله بجرم گران کردن بهای قند و شکر بچوب وفلك بسته شد. بازارها بسته میشود ، و (بازاریان) در مسجد شاه با اجتماع میگردانند .

هجرت صغری

در سیزدهم دسامبر هزار و نهمصد و پنجاه و یک میلادی مطابق روز چهارشنبه بیست و دوم آذرماه هزار و دو بیست و هشتاد و چهار هجری شمسی و شانزدهم شوال ، هزار و سیصد و بیست و سه هجری قمری (قریب دو هزار تن از ملایان ، طلاب و بازرگانان ، بزعامت سید محمد طباطبائی و سید عبدالله بهبهانی به عنوان اعتراض طهران را ترك گفتند ، و در هزار شاه عبدالعظیم تحصن اختیار کردند . این حادثه معروف به هجرت صغری است .

xalvat.com

۱۹۰۶ میلادی = (۱۲۸۴-۵ هجری شمسی = ۱۳۲۴-۳ هجری قمری)

مراجعت مهاجرین

زنده باد ملت ایران !

در دوازدهم ژانویه هزار و نهمصد و شش میلادی (مطابق روز آدینه بیست و دوم دی ماه هزار و دو بیست و هشتاد و چهار هجری شمسی و شانزدهم ذیقعد هزار و سیصد و بیست و سه هجری قمری) پس از مذاکرات ممتد با مظفرالدین شاه و درباریان و وزیران وی ، مهاجرین بطهران مراجعت کردند ، و از شاه دستخطی گرفتند . که در همین روز عیناً در مسجد برای مردم قرائت شد ، و طی آن شاه وعده افتتاح عدالتخانه ، انصال وزیران

۲۸۰

بدنکار: عین الدوله و علاءالدوله، و انجام مستدعیات دیگر مردمان، طبق اظهارات ملایان، پیشوایان روحانی آنها را میداد (۱). در همین روز بود که، بنا بر قول مؤلف «تاریخ بیداری ایرانیان» برای نخستین بار ندای زنده باد ملت ایران! بگوش فرامیید.

xalvat.com

در هفدهم جون هزار و نهمصد و شش (مطابق شب شنبه بیست و پنجم خرداد ماه هزار و دریست و هشتاد و پنج هجری شمسی، بیست و چهارم ربیع الثانی هزار و سیصد و بیست و چهار هجری قمری) حاجی میرزا حسن رشیدی، مجدد الاسلام کرمانی و میرزا آقا اصفهانی را دستگیر و به کلات (نادری) تبعید کردند.

(۱) اینک برای مزید اطلاع قارئین عین متن دستخط در اینجا نقل میشود، و چنانکه ملاحظه میفرمایند از عزل و برای تبهکار و انجام مستدعیات مردم در دستخط خبری نیست، و فقط نوید افتتاح «عدالتخانه» داده میشود، که انقلابیون از آن تعبیر به مجلس شورایی ملی میکنند، و بالاخره بیابردی و جانفشانی بمطلوب واقعی خود نایل میگردند و هی هدا:

«چون اب اشرفی اتا پاك اعظم - چنانکه مکرر این نیت خود ما را فرموده ایم، ترتیب و تأسیس عدالتخانه دولتی برای اجراء احکام شرع مطاع و آسایش و صحت از هر مقصود مهمی واجب تر است، و اینست با تصریح مقرر میفرمایم برای اجراء این نیت مقدس قانون مملکت اسلامی که عبارت از تعیین حدود و اجراء احکام شریعت مطهره است، بایده در تمام ممالک محروسه ایران عاجلاً دایر شود، بروجهی که میان هیچک از طبقات رعیت فرقی گذاشته نشود، و در اجراء عدل و سیاست، بطوریکه در نظامنامه این قانون اشاره خواهیم کرد ملاحظه اشخاص و طرفدارهای بی وجه قطعاً و چنداً متنوع باشد، البته بهمین ترتیب کتابچه نوشته، مطابق قوانین شرع مطاع فصول آنرا ترتیب و برض برسانید، تا در تمام ولایات دائر و ترتیبات مجلس آنهم بر وجه صحیح داده شود و البته این قبیل مستدعیات علماء اعلام که باعث مزید دعا گویی ما است، همه وقت مقبول خواهند بود، همین دستخط ما را هم به موم ولایات ابلاغ کنید.

شهر ذی القعدة ۱۳۲۳ م ع

-۲۹-

دریست تریکم چون هزار و نهصد و ششش مردم بابت حمله موفقیت آمیزی، بنجات یکی از رهبران خود ، (۱) که بدست سر بازان بازداشت شده بود ، برخاستند و در این حادثه قریب پانزده نفر، از جمله دو سید بنام حسین و عبدالمجید (۲) کشته شدند .

نارضایتی مردم، که مشاهده میکردند خبری از اصلاحات موعود در میان نیست ، و آنها را قریب داده اند ، افزایش می یافت و با مقاومت شدید حکومت مواجه میگردد .

در ششم جولای هزار و نهصد و شش ، سید محمد طباطبایی در میان جمعیت عظیمی بوعظ و خطابه پرداخت ، از جهل و ستم و سوء اداره حکومت سخن راند ، و ضرورت مطلق عدالتخانه را گوشزد کرد ، و در افتتاح آن

(۱) حاجی شیخ محمد واعظ م . ع .

(۲) در روز چهارشنبه نوزدهم تیر هزار و دو بیست و هشتاد و پنج شمسی مطابق هجدهم جمادی الاول هزار و سیصد و بیست و چهار هجری قمری حاجی شیخ محمد واعظ را بدستور عین الدوله سر بازان گرفتار ساختند ، مردم با شوق اذیبه اندا گرین حمله کرده حاجی شیخ محمد را آزاد ساختند ، در این میان يك تیر بران اذیبه اندا گرین خورد و او را بزمین انداخت ، ولی باز برخاسته روانه گردید . در این میان سید عبدالحمید (نه عبدالمجید) نامی از طلبه بنکوهش فرمانده سر بازان ، احمد خان یاور پرداخت و گفت : تو مگر مسلمان نیستی ؟ احمدخان بر آشفته با تیری سینه سید را بشکافت . مردم جسد طلبه شهید را برداشته بسو کوازی برداختند :

از نو حسین کشته ز جور یزید شد

عبدالحمید کشته عبدالحمید شد

عبدالحمید نام عین الدوله است . م . ع .

- ۳۰ -

اصرار وزرید . (۱)

هجری گبری

در جولای هزار و نصد و شش ، روحانیونی که زمامدار نهضت بودند ،
بمراهی توده عظیمی از طلاب و بازرگانان و دیگران طهران را ، بقصد حوزه
مقدس قم ترك گفتند و در آنجا بسمت نشستند . این حادثه به هجرت کبری
معروف است . (مهاجرین روز سیام تیر هزار و دویست و هشتاد و پنج
هجری شمسی بقم رسیدند .)

تقریباً در همین موقع (۲) گروهی (۳) از بازرگانان ، صرافان ،
دکانداران و صنعتگران و دیگر مردمان با اجازه شازده فرانکلیس ،
مسئولگری دنف (۴) در عهده سفارت بریتانیا در طهران پناه جستند .
تعداد پناهندگان همه روزه در افزایش بود ، تا بالاخره محدود نیز شده
یا چهار هزار تن بالادفت .

(۱) یکشنبه بیست و سوم تیر ماه هزار و دویست و هشتاد و پنج هجری شمسی ،
بیست و دوم جمادی الاول هزار و سیصد و بیست و چهار هجری قمری . مردم دو
مسجد اجتماع کرده میگفتند :

« یا عبدالنخاه ، برپا کنید ، یا ما را بکشید ، و بدیگران کاری ندارید ،
و یا ما راه بدهید از شهر بیرون رویم ! » ع . ۳۰

(۲-۳) پنجشنبه بیست و هشتم تیر ماه هزار و سیصد و هشتاد و پنج هجری
شمسی ، بیست و هشتم جمادی الاول هزار و سیصد و بیست و چهار هجری
قمری ابتدا در حدود پنجاه تن بودند ، ولی در سی و یکم تیر شاره شان
به هشتصد و پنجاه و هشت نفر رسید ، و بالاخره طی سه روز دیگر تا پنجاه هزار
رسید و چهار روز دیگر تا سیصد و هزار بالادفت . ع . ۴۰

(۴) Mr Grant Duff

-۳۱-

تسلیم شدن مظفر الدین شاه ، فتح ملی ، جشن ملی

در پنجم اگست هزار و نهصد و شش ، بالاخره مظفر الدین شاه تسلیم شد، مشروطیت و مجلس نمود را تصویب کرد، عین الدوله را عزل نمود، و برای خویشاوندان سیدهای شهید پرداخت پاداش ماهیانه ای را وعده داد .

این حادثه را چندروز بعد ، باشادیه ای بسیار بعنوان فتح ملی ، به علامت آغاز دوره مشروطیت جشن گرفتند. با تقویم اسلامی این واقعه در چهارم جمادی الثانی هزار و سیصد و بیست و چهار هجری قمری (مطابق یکشنبه سیزدهم مردادماه هزار و دو بیست و هشتاد و پنج هجری شمسی) اتفاق افتاده، و نخستین سال آن باشکوه عظیم و مرور کثیر در همان روز سال هجری اذنیست و پنجم جولای هزار و نهصد و هفت میلادی بعنوان جشن ملی برگزار گردید .

۵۲۵

نخستین دوره نشر و مطبعت

(مشروطه اول) پنجم اوت هزار و نهمصد و شش تا بیست و سوم
چون هزار و نهمصد و هشت (هزار و سیصد و بیست و چهار تا هزار
و سیصد و بیست و شش هجری قمری)

نوزدهم اوت هزار و نهمصد و شش - افتتاح رسدنی باشکوه عمارت
جدید مجلس شورایی در حضور مقامات روحانی، که بعنوان مهمانان
شاه مدت سه روز از ایشان پذیرائی بعمل آمد . xalvat.com
نهم سپتامبر هزار و نهمصد و شش - اعلام قانون انتخابات .

هیجدهم تا بیست و هفتم سپتامبر هزار و نهمصد و شش - گروهی از
تبریزیان بعنوان اعتراض بر ضد ظلم و ستم محمدعلی میرزای ولیعهد ، که
بعداً شاه گشت، بکنسولگری انگلیس پناهنده شدند .

هفتم اکتبر هزار و نهمصد و شش - نخستین دوره مجلس شورایی
تحت ریاست صنیع الدوله گشایش یافت .

بیست و سوم نوامبر هزار و نهمصد و شش - پیشنهاد دوام مشترک چهار صد

-۳۳-

هزار لیره ای انگلیس و روس از طرف مجلس روشد.

بیست و پنجم نوامبر هزار و نهصد و شش - روزنامه مجلس برای اولین بار انتشار یافت.

بیست و هفتم دسامبر هزار و نهصد و شش - روزنامه ندای وطن نخستین بار انتشار یافت.

سی ام دسامبر هزار و نهصد و شش، قانون اساسی از طرف مظفرالدین شاه تصویب و اعلام شد، و بدین ترتیب کیفیت رژیم مشروطه ایران تثبیت و تعریف یافت.

وقایع ۱۹۰۷ = (۱۳۲۵ هجری قمری = ۱۲۸۶

هجری شمسی)

هشتم جنوری هزار و نهصد و هفتاد - مرگ مظفرالدین شاه.
 نوزدهم جنوری هزار و نهصد و هفتاد - تاجگذاری پسر وی محمدعلیشاه بعمل آمد، درباره برگزاری این مراسم، مجلس هیچگونه اطلاعیه رسمی دریافت نداشت، و از هیچیک از اعضای آن دعوت بعمل نیامده بود.
 هفتم فبروری هزار و نهصد و هفتاد - نمایندگان تبریز، از جمله سید تقی زاده، بطهران وارد شدند، و استقبال عظیمی از آنها بعمل آمد.
 دهم فبروری هزار و نهصد و هفتاد - (محمدعلی) شاه ناگزیر بعزل مسیونوز (۱) بلژیکی، رئیس منقوز عامه گمرکات گردید.
 هفدهم هرج هزار و نهصد و هفتاد - ششیرالدوله از صدارت عظمی استعفاء کرد.

- ۳۴ -

بیست و ششم اپریل هزار و نهمصد و هفتاد - امین السلطان ، یازدهم اپریل
اعلام ، پس از سه سال و نیم تبعید ، برای اشغال مقام نخست وزیری بدعوت
شاه بایران مراجعت کرد .

بیست و نهم اپریل هزار و نهمصد و هفتاد - روزنامهٔ جمیع‌الاممین طهران
پدید آمد .
xalvat.com

می هزار و نهمصد و هفتاد - توطئه رحیم خان و پسرش برای ایجاد
تشویش و اضطراب در تبریز ، و قتل مشروطه خواهان عمده . یقین حاصل
بود که شاه او را تحریک باینکارها کرده است .

بیست و ششم می هزار و نهمصد و هفتاد - شب جشن تولد شاه بود ، طهران
را آذین بسته و برای چراغانی آماده کرده بودند ، ولی مردم تزیینات را
پایین کشیدند ، و اجازه ندادند که آذین بندی تجدید شود ، مگر اینکه شاه
در تسلیم رحیم خان بوزارت دادگستری ، کهک کند ، و مشارالیه بجرم توطئه
مهاکمه گردد .

سی ام می هزار و نهمصد و هفتاد - نامه هفتگسی صوراسرافیل برای
اولین بار انتشار یافت .

چون هزار و نهمصد و هفتاد - سالارالدوله ، برادر شاه درهمدان علم
طایبان بر فراشت ، ولی در ناحیه تاریخی نهاوند شکست خورد ، و پس از
تضمین مسالمت و جلود خویش ، در بیست و دوم چون بنمایندهٔ شاه
تسلیم گشت .

بیست و پنجم جولای هزار و نهمصد و هفتاد - جشن ملی نخستین سال انقلاب
مشروطیت مطابق تقویم هجری برگزار شد .

سی و یکم اگست هزار و نهمصد و هفتاد - پیمان سازش انگلستان

- ۳۵ -

وروسیه تزاری امضاء گشت. امین السلطان، یا اتابك اعظم، هنگام خروج از مجلس شورایی، از طرف عباس آقا، صراف تبریزی هدف تیر قرار گرفت، و نیم ساعت بعد درگذشت. قاتل خود را نیز کشت.

چهارم سپتامبر هزار و نهصد و هفت - یادداشت معروف سر میسویل اسپرینگ ریسی (۱) به منظور تخفیف اضطراب ایران و تحلیل حدود و هدف پیمان سازش انگلستان و روسیه تزاری، بوزارت خارجه ایران ابلاغ گشت، و در روز بعد در شماره صد و یازدهم جیل المتین طهران انتشار یافت.

دهم سپتامبر هزار و نهصد و هفت - احتشام السلطنه بر ریاست مجلس انتخاب گشت.

سیزدهم سپتامبر هزار و نهصد و هفت - نصر الله خان مشیر الدوله درگذشت. سعد الدوله بوزارت امور خارجه منصوب گشت.

اول اکتبر هزار و نهصد و هفت - شاهزادگان اصیل و نجیبای دربار در مجلس شورایی حضور پذیرسانیدند، و برای وفاداری به مشروطیت سوگند خوردند و قسم یاد کردند.

دوم اکتبر هزار و نهصد و هفت - سعد الدوله استعفا کرد، و هیأت دولت نوینی بر ریاست ناصر الهالك نایب السلطنه کنونی، تشکیل شد. این کابینه در چهاردهم دسامبر هزار و نهصد و هفت استعفا کرد.

ششم اکتبر هزار و نهصد و هفت، چله (چهل) شهادت عباس آقا قاتل امین السلطان، توسط عده کثیری از تحسین کنندگان وی باشکوه و جلال و تشریفات عظیمی برگزار شد.

ششم نوامبر هزار و نهصد و هفت - روزنامه روح القدس مقاله

(۱) Sir Cecil Spring Rice

سابقه -

شدیداللعن تهدید آمیزی خطاب بشاه منتشر کرد ، و بهمین جهت از طرف مجلس شورا توقیف گشت .

دوازدهم نوامبر هزار و نهصد و هفت - شاه در مقابل انظار عامه از مجلس شورا بملی دیدن کرد ، و باز برای وفاداری بمشروطیت سوگند یاد نمود .

پانزدهم دسمبر هزار و نهصد و هفت - آغاز کودتای عظیم شاه است که ایرانیان آنرا وقایع میدان توپخانه خوانند ، این میدان مرکز اجتماع و مبدأ عملیات لوطیان مزدور شاه بود . ناصر الملک از طرف شاه توقیف و تهدید بمرگ گشت ، ولی بامداخله سفارت انگلستان مشارالیه نجات یافت ، و روز بعد ایران را بقصد اروپا ترك گفت پیروزی کامل مجلس ، و سر فرود آوردن شاه در بیست و دوم دسمبر ، هیأت دولت نوبنی بریاست نظام السلطنه (مافی) تشکیل یافت ، به ظالم السلطان امر شد تهران را ترك گوید .

xalvat.com

۱۹۰۸ = (۱۳۲۶ هجری قمری)

فبروری هزار و نهصد و هشت - وسیله بمب سوء قصدی علیه شاه بوقوع پیوست که منجر بهلاکت یکی از نوکران وی ، و خرابی اتومبیلی گردید . پرتاب کننده بمب هرگز معلوم نشد .

اپریل هزار و نهصد و هشت - احتشام السلطنه از ریاست مجلس استعفاء کرد ، و ممتازالدوله جای او را گرفت .

چندین تن از مرتجعین مشهور که در کودتای عظیم دسمبر گذشته (وقایع میدان توپخانه) ، و باقتل ارباب فریدون زردشتی شرکت داشتند ،

-۳۷-

بکلات (نادری) تبعید گردیدند، و با بچوب و فلک بسته شدند، و بساینگه هم چوب خوردند در هم پیاز، از جمله ایشان: صنیع حضرت، که بعد از بیست و نهم جولای هزار و نهمصد و نه بدار کشیده شد، و معتقد در نظام بود، می، هزار و نهمصد و هشتاد و تیرگی روابط شاه و مجلس شورایی می افزایش می یابد.

دوم جون هزار و نهمصد و هشتاد و هشت - مداخله تهدید آمیز وزیر (مختار) روس، مسیود و هارت و بیگ (۱) و شارژ دافر انگلستان مستر مارلینگ (۲) بتقع شاه.

سوم جون هزار و نهمصد و هشتاد و هشت - فرار شاه، به همراهی قزاقان ایرانی تحت فرماندهی کانل لیاخوف روسی، از طهران بیابغ نزدیک خویش، باغشاه.

پنجم جون هزار و نهمصد و هشتاد و هشت - هیئتی از رجال که بدعوت شاه، در باغشاه در انتظار وی بودند، خائیانانه بازداشت شدند.

یازدهم جون هزار و نهمصد و هشتاد و هشت - شاه حکومت نظامی اعلام داشت، و تهدید کرد که مسجد سپهسالار را بمباران خواهد نمود، مگر اینکه مردمی که در آنجا اجتماع کرده اند، پراکنده شوند.

دوازدهم جون هزار و نهمصد و هشتاد و هشت - شاه خواستار شد که هشتاد نفر از رهبران عامه اخراج، مطبوعات سانسور، و نیروی دارطلبانان هلی خلع سلاح گردد.

بیست و سوم جون هزار و نهمصد و هشتاد و هشت - بمباران مجلس (توپ بندی مجلس) کودتای شاه (ضربه حکومت)، یا پیروزی ارتجاع (واقعه

(۱) M. de Hartwig

(۲) M. Marling

-۳۸-

ارتجاعیه) (۱) که بدست لیاخوف و دیگر صاحب منصبان روسیه تزاری بریگاد قزاق ایران انجام یافت. گروهی از رهبران حزب عامه (دوسای انجمنها و پیشوایان مردم) بازداشت ، و باسارت بهانغشاه برده شدند . حاجی میرزا ابراهیم آقا ، نماینده تبریز ، کشته شد . xalvat.com

بیست و چهارم جون هزار و نهصد و هشت - میرزا جهانگیر خان شیرازی ، ناشر صور اسرافیل ، ملك المشكلمین ، نالوق عالی مقام معروف ، در بانغشاه کشته شدند . چند تن از ملیون که زندگیشان در خطر بود ، سفارت انگلستان التجاجه شدند . بسیاری از خانه های اشخاصیکه منسوب شاه بودند ، از جمله منازل عمویس ظل السلطان (۲) ، و عموزاده اش شاهزاده جلال الدوله نیز دیران و تاراج گشت . کلنل لیاخوف بحکومت نظامی طهران منصوب شد .

(۱) اصطلاحات ثلاثه بین الپالاین عین عبارات فارسو . دوره صدر مشروطه است ، که باحروف لاتین در متن انگلیسی کتاب درج شده . ع . م .

(۲) ظل السلطان مدعی تاج و تخت بود . ع . م .

۴۳۰

استبداد صغیر

در این دوره ، که از کودتای بیست و سوم ژوئن هزار و نهصد و هشتاد و هشت (روز سشنبه دوم تیرماه ، بیست و سوم جمادی الاولی هزار و نهصد و بیست و شش هجری قمری) ، واضع حالان نخستین مجالس شورایی ملی تا پیروزی ملت و خلع محمد علیشاه بتاريخ شانزدهم جولای هزار و نهصد و نه میلادی طول کشیده ، مشروطیت تعطیل و ارتجاع بر طهران غالب بود . ولی تبریز ، برهبری ستارخان و باقرخان دلاورانه در راه مشروطیت قیام کرد ، هر جمعین رایسرون راند ، و یک محاصره نه ماهه که با ورود سپاهیان روسیه تزاری بفرماندهی جنرال سنارسکی (۱) ، در بیست و نهم آوریل هزار و نهصد و نه میلادی پایان یافت ، تحمل کرد . در نتیجه مقاومت تبریز ، مایون که ابتدا بملت وقوع کودتا گنج و گمراه ، مأیوس و نوبت گذشته بودند ، اغتنام فرصت کرده تشجیع شدند ، و بجمع آوری نیرو پرداختند ، بطوریکه بتدریج دو سپاه ، یکی در رشت برهبری ظاهری سپهبدار (تنکابنی) ، دیگری از ایلات بختیاری بزعامت ایل بیگی سردار احمد

(۱) General znarsky

- ۴۰ -

(بختیازی) تشکیل یافت ، و این دو نیز و متدرجاً (بسوی طهران پیشرفت کرده) در کرج ، واقع در مغرب طهران ، در هشتم جولای هزار و نهصد و نه میلادی بهم پیوستند . پس از کشته‌سکشیهای مختصری نتیجه شاه آباد و بادامک ، عده‌ای از ملیون افواج شاهنشاهی و بریگاد قزاق را اغفال کرده، از میان صفوف خصم عبور و در سیزدهم جولای وارد طهران گشتند . مدت چهار روز در پایتخت جنگ و جدال ادامه داشت ، تا بالاخره در روز آدینه ، شانزدهم جولای ، محمد علی‌شاه سفارت روسیه تزاری پناهنده گشت ، و این عمل او بمنزله استعفا تلقی شد ، و کننل لیاخوف و بریگاد قزاق تسلیم گردید . فرزند شاه سابق ، سلطان احمد ، که بیست و دو روزه سال نداشت ، پادشاه اعلام گشت و عضدالملک بنیابت سلطنت معرفی شد ، مشروطیت از نو مستقر ، و اقداماتی بعمل آمد که در اسرع اوقات ممکنه مجلس شورای ملی گرد آید . حوادث عمده این دوره سیزده ماهه ، با تاریخ وقوع وقایع بقرار زیر است :

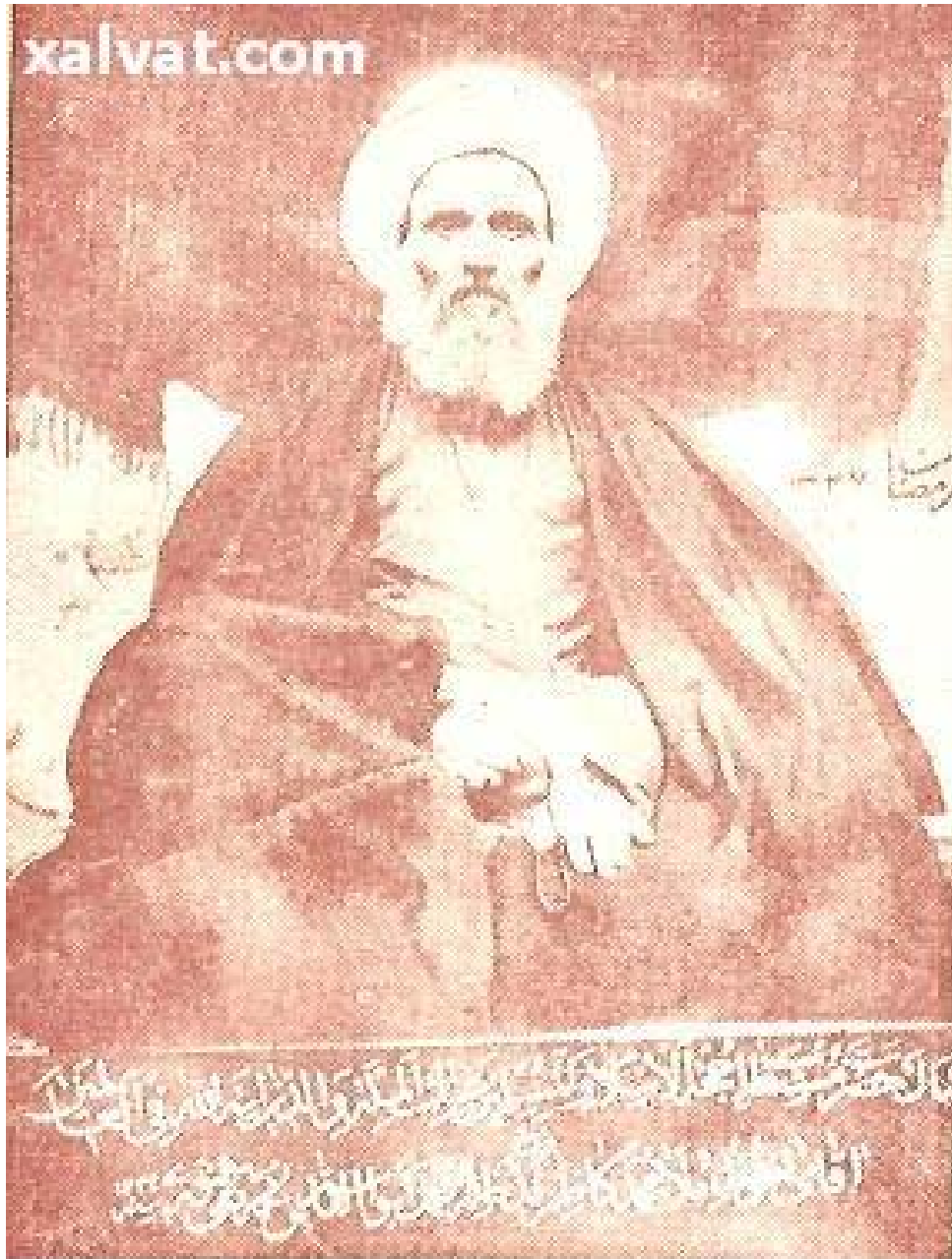
چهارم اوت هزار و نهصد و هشتاد و هشت - مدافعین تبریز با شنیدن اخبار کامیابی انقلاب ترکیه ، سخت تشویع شدند .

بیستم اوت هزار و نهصد و هشتاد و هشت - عین الدوله و سپهبدان (تنکابنی) برای ادامه محاصره تبریز ، بچلو این شهر رسیدند .

شانزدهم سپتامبر هزار و نهصد و هشتاد و هشت - حادثه « اسب دوانی » در طهران اتفاق افتاد ، که طی آن سواران هندی گارد سفارت انگلیس در معرض حمله قزاقان ایرانی واقع شدند . کننل لیاخوف ناگزیر با اعتذار گشت ، و سروصدا خواہید .

اول اکتبر هزار و نهصد و هشتاد و هشت - سر جرج برکلی (۱) با عنوان وزیر

(۱) Sir George Barclay

ادوارد براون آزاد بخواره صدر مشروطیت

- ۶۱ -

(وزیر مختاری) بطهران رسید .

پنجم اکتبر هزار و نهصد و هشت - شاه پرستان در تبریز شکست خوردند .

xalvat.com

یازدهم اکتبر هزار و نهصد و هشت - چهارصد تن از قزاقان ایرانی بفرماندهی کپتین روسیه تزاری ، اوشاکف (۱) برای تشریک مساعی در محاصره تبریز تهران را ترك گفتند .

دوازدهم اکتبر هزار و نهصد و هشت - ملیون در تبریز پیشرفت کردند . هفدهم اکتبر هزار و نهصد و هشت - روسیه تزاری بمداخله در امور تبریز تهدید می کند ، ولی رادوردگری (۲) بآن دولت (اطلاع) میدهد ، که چنین مداخله ای « احساسات بسیار بدی در انگلستان پدید خواهد آورد ، لذا حکومت تزاری دست نگه میدارد .

سی ام اکتبر هزار و نهصد و هشت - کمیته ایرانی در لندن تشکیل یافت . هفتم نوامبر هزار و نهصد و هشت - تظاهرات تصنیف علیه تجدید مشروطیت در باغشاه .

(اواسط) نومبر مسیو دو هاردویگ ، وزیر مختار روسیه تزاری تهران را برای همیشه ترك گفت .

نوزدهم نوامبر هزار و نهصد و هشت - شاه بیانیه ای منتشر ، طی آن اعلام داشت که مشروطه قدیم تجدید نخواهد شد ، و هرگز (آزادی) جدیدی اعطا نخواهد گشت .

(۱) Captain Ushakoff

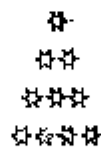
(۲) Sir Edward Grey

-۴۶-

(اواسط) دسامبر - اخراج مسیویانف (۱)، انقلابی بلغاری و سخن
روزنامه ریچ (۲) روسی از تهران. بوسیله سفارت روسیه تزاری.

xalvat.com

---

(۱) M. Panoff

(۲) Ryeck